

Persoonlijkheden

Stefan van der Poel

Sándor Márai: historisch gevoede zwaarmoedigheid

Stefan van der Poel belicht in deze eerste Persoonlijkheden de Hongaarse schrijver Sándor Márai. Hoewel hij al twaalf jaar dood is, staat deze schrijver die het gewicht van de gehele twintigste eeuw met zich mee torste, de laatste tijd bijzonder in de belangstelling. Van der Poel beschrijft in hoeverre Márai in de traditie van Hongaarse melancholie past.

László Fogorasi is net twintig en draagt stijve, ouderwetse jaren zeventig pakken die vreemd contrasteren met de hippe, onafscheidelijke Gucci zonnebril. De pakken blijken 'oudjes' van zijn vader en zitten László als gegoten. Dezelfde vreemde combinatie vind je terug binnen de muziek van László. Onder de artiestennaam Yonderboy, letterlijk: 'jongen die van ver komt', bracht hij afgelopen jaar het album *Shallow and profound* uit. Ook hier die vreemde mix van Oost en West, van heden en verleden. De stijl is typisch westers en uiterst trendy: een mengeling van lounge, trage trip hop en een vleugje jazz; de algehele sfeer onmiskenbaar Hongaars: de melancholie grijpt je naar de strot. Of zoals Michel Maas in de *Volkscrant* kopte 'Mooi en treurig tegelijk'.¹ Moeiteloos combineert Yonderboy oude Hongaarse filmteksten, vioolklanken van Kodály, Doors-deuntjes en Russische propagandateksten met stevige beats en hippe grondjes. Hij blijkt niet alleen vaders klerenkast te hebben geplunderd, maar ook diens platencollectie. Over de melancholieke sfeer verklaarde Yonderboy in een interview: 'Hongaren zijn van nature erg emotioneel. Kijk maar naar onze muziek en films. Die vertalen diepe emoties, zoals afscheid van stervenden, maar ook grootse en meeslepende gevoelens als verliefdheid. Wij laten onze gevoelens ook makkelijker spreken. In Hongarije komt iedereen huilend de bioscoop uit na een ontroerende film. Dat zul je hier niet snel zien, vooral westerse mannen schamen zich snel voor hun emoties.'²

1 *De Volkskrant*, 18 januari (2001).

2 *Samsonic* nov-dec (2000) 9.

László Fogorasi alias Yonderboy. Uit: *CJP Magazine* december/januari (Rotterdam 2000/2001) 36.

Als je de Hongaarse melancholie een gezicht zou moeten geven dan is het dat van Sándor Márai (1900-1989), schrijver van *Gloed*, het boek dat onlangs door een bekende boekhandelketen werd verkozen tot boek van het jaar. De hoofdfiguur (Henrik) verklaart hierin onder meer het volgende: 'Op de belangrijkste vragen geeft de mens uiteindelijk met zijn hele leven antwoord. Het maakt niet uit wat hij tussendoor zegt, welke woorden en argumenten hij tussendoor aanvoert om zich te verdedigen. Aan het eind als alles voorbij is, geeft hij met de feiten van zijn leven antwoord op de vragen die de wereld zo hardnekkig aan hem blijft stellen.'³ Márai schreef het in 1942, maar het is alsof je hem zijn eigen levensloop hoort voorspellen. Na de communistische machtsovername in

1948 verliet hij Hongarije. 'Ich bin nicht aus Meiner Heimat fortgegangen, weil ich befürchtet habe, die Kommunisten würden mich nicht schreiben lassen. Ich bin eher deshalb gegangen, weil ich – nicht ohne Grund – befürchtet habe, sie würden mich nicht schweigen lassen.'⁴ Na een zwervtocht door Zwitserland, Italië en Frankrijk vestigde hij zich uiteindelijk in de VS waar hij zich in 1956, nadat de Russen de Hongaarse opstand hardhandig hadden neergeslagen, tot Amerikaan liet naturaliseren. De foto op zijn nieuwe paspoort toont een man die zo mogelijk nog somberder kijkt.

Behoorde hij tijdens het interbellum tot de meest vermaarde Hongaarse schrijvers, na 1945 raakte hij langzaam in de vergetelheid en leefde hij uiterst geïsoleerd. Nooit zou hij meer een voet op Hongaarse bodem zetten. Zijn leven leek in vele opzichten op dat van zijn hoofdfiguren: teruggetrokken, aan verval onderhevig, schijnbaar zinloos en vol haarscherpe zelfanalyse. 'I have not met a single soul whose company I

3 S. Márai, *Gloed* (Amsterdam 2000) 87.

4 S. Márai, *Sindbad geht heim* (München 1978) 160.

could enjoy for longer periods of time; there is no human community into which I fit smoothly', zo verklaarde Márai.⁵ Ook zijn visie op het leven werd er in de loop der tijd niet vrolijker op: 'Everything is changing and desintegrating. The world is an empty and meaningless place, and nothing in it more empty and meaningless than Man himself.'⁶ Na de dood van zijn vrouw, kort daarop gevolgd door de dood van zijn geadopteerde zoon (hoogstwaarschijnlijk zelfmoord), koos Márai op 21 februari 1989 op 88-jarige leeftijd in San Diego voor zijn einde.⁷ 'Op een dag moeten wij degene verliezen van wie wij houden.

Sándor Márai. Uit: Sándor Márai, *Memoir of Hungary 1944-1948* (Toronto 1991) achterflap.

Wie dat niet verdraagt, moet maar bezwijken, want hij is geen heel mens', zegt Henrik in *Gloed*.⁸ Márai bezweek. Hij wist in 1948 dat hij Hongarije moest verlaten om zijn individuele vrijheid te behouden, maar hij wist tevens dat hij altijd zou blijven terugverlangen naar een cultuur en levenswijze die definitief ten einde was. Márai werd een 'homesick artist who had grown sick of home', gevangen tussen Oost en West, een somberaar die zich meer en meer leek te vereenzelvigen met het lot van de Hongaren, een volk dat hij omschreef als 'a people in awful isolation, companionless among the peoples of the world'.⁹

5 L. Czigány, *The Oxford history of Hungarian literature. From the earliest time to the present* (Oxford 1984) 425. Het is een uitspraak die vaker terugkeert in het werk van Márai. Zie bijvoorbeeld zijn *Bekenntnisse eines Bürgers. Erinnerungen*, 167. Daar schrijft hij: 'Es gibt keinen einzigen Menschen – Freunde, Frauen, Verwandte – dessen Gesellschaft ich über eine längere Zeit aushielte; keine menschliche Gemeinschaft, Zunft, Klasse, in der ich unter schlüpfen könnte...'

6 S. Márai, *Memoir of Hungary 1944-1948* (Toronto 1996) 13.

7 Een dag eerder hadden de Hongaarse communisten afstand gedaan van het grondwetartikel waarin de communistische partij een dominerende rol werd toebedeeld binnen de Hongaarse maatschappij.

8 *Gloed*, 30.

9 Beide citaten uit: J. Granville, 'Home sick home' (recensie van *Memoir of Hungary 1944-1948*), *Hungarian Quarterly* vol. 39, zomer (1998) 140-144, aldaar 140.

De uiteindelijke erkenning kwam postuum en dus te laat. Enkele maanden na zijn overlijden ontving Márai de Kossuth-prijs – de hoogste literaire onderscheiding in Hongarije – en werd zijn werk zowel in Hongarije als in het Westen herontdekt en alomt geprezen.¹⁰

‘Große Schriftsteller haben Zeit’, schreef Márai in 1978 over Gyula Krúdy (1878-1933) in zijn boek *Sindbad geht Heim*.¹¹ De uitspraak had evenzeer op hemzelf kunen slaan. *Sindbad geht Heim* was niet alleen bedoeld als eerbetoon aan Krúdy – die net als Márai compleet in de vergetelheid was geraakt – maar tevens een poging om het ‘ware Hongarije’ te tonen: ‘jenes das über das offizielle, das geschichtliche, das aktuelle Ungarn hinausgeht – also das wirkliche Ungarn’.¹² Márai herkende ongetwijfeld veel in Sindbad – de steeds terugkerende hoofdfiguur uit het werk van Krúdy. Sindbad was namelijk een nostalgische globetrotter die ongehinderd door tijd en ruimte verschillende landen en culturen bereisde; iemand die nooit actief deel nam aan het leven, maar dit slechts op afstand observeerde en analyseerde. In het werk van Krúdy vond Márai echter ook de essentie van het ‘ware Hongarije’ belichaamd, namelijk het alomtegenwoordige gevoel van isolement en eenzaamheid: het besef te leven tussen vreemde volken wier taal men niet spreekt en wier geschiedenis en cultuur men niet deelt. ‘Seit tausend Jahren lebt ein Volk in solcher Einsamkeit, wie ein Beduinenstamm in der Wüste. Seine Sprache wird von keinen verstanden, seine völkischen, stammengemäßen Eigenheiten sind für die Welt eher exotische Folklore als organische Gemeinsamkeit mit den umliegenden Zivilisationen. Und alles, was dazugehört, wird vom Sand der Einsamkeit zugeweht. Sindbad hat von diesem einsamen Ungarn gesprochen.’¹³ In dit licht gezien vormde Márai’s zelfgekozen isolement in Californië een bij uitstek Hongaarse ervaring.

Márai’s visie op het ware, eenzame Hongarije is een subtiële versie van de populaire, historische verklaring voor de Hongaarse zwaarmoedigheid waarvan de bekende litanie ongeveer als volgt luidt – ik chargeer bewust: ‘Wij arme Magyaren worden al eeuwenlang omringd door een zee van ons vijandig gezinde Slaven, Latijnen en Germanen. Wij zijn de eeuwige

10 In het Nederlands verscheen naast *Gloed* inmiddels ook *De erfenis van Eszter* (Amsterdam 2000), terwijl in Duitsland tevens *Bekentnisse eines Bürgers. Erinnerungen an Himmel und Erde. Betrachtungen* (München en Zürich 2000) verschenen.

11 *Sindbad geht heim*, 158.

12 Ibidem, 157.

13 Ibidem, 159.

W E R E L D B I B L I O T H E E

Sándor
Márai
Gloed

ROMAN

verliezers. Elke oorlog sinds Mohács (1526) – waarna Hongarije 150 jaar lang door de Turken werd bezet – hebben we verloren. Wij beschikken over de mooiste poëzie maar niemand buiten de grenzen is in staat het te lezen. Arme, arme wij.

Volgens Imre Kertész – schrijver van ondermeer *Onbepaald door het lot* en *Het Fiasco* – hoeft men voor een verklaring van de Hongaarse zwaarmoedigheid en dit zwelgen in de slachtofferrol niet duizend jaar terug in de geschiedenis te gaan.¹⁴ Het land zou, aldus Kertész, aan het einde van de Eerste Wereldoorlog een trauma hebben opgelopen. Met het verdrag van Trianon in 1920 kwam immers een einde aan het Hongaarse koninkrijk en verloor het land grofweg tweederde van zijn bevolking en grondgebied. Kertész wijst er tevens op dat de Hongaren deze slachtofferrol sindsdien wel erg innig omarmen en zich zo onttrekken aan de plicht zich rekenschap te geven van de eigen rol in de geschiedenis.

Het Westen had na Trianon in ieder geval afgedaan voor de Hongaren. De brugfunctie tussen Oost en West, die vele Hongaarse intellectuelen voor Hongarije zagen weggelegd, leek na 1920 labielier dan ooit. De Rode terreur tijdens de kortstondige radenrepubliek werd gevolgd door een conservatieve Witte Terreur en binnen enkele decennia werd duidelijk dat Hongarije met zijn revisionistische politiek afstevende op een nieuwe oorlog: in 1941 was het zover en verklaarde Hongarije de Sovjet Unie de oorlog. Maar opnieuw verliep de oorlog catastrofaal. Met de nederlaag in zicht hoopten de Hongaren nog op een vergelijk met de geallieerden, maar in plaats daarvan grepen de Duitsers in en bezetten het land. Na de Duitse bezetter volgde de Russische en bedekte een benauwende communistische deken het land. In 1956 kwam er even wat lucht, maar Sovjettanks maakten ook aan dit beetje vrijheid een einde.

Dit historisch overzicht zo overziend, lijkt er inderdaad geen andere conclusie mogelijk dan dat het lot Hongarije onbarmhartig hard heeft getroffen, dat er alle reden is tot verongelijkheid en zwaarmoedigheid.

Maar evenals Kertész, die kanttekeningen plaatst bij de Hongaarse slachtofferrol, moet ook collega-schrijver Péter Eszterházy niks hebben van dat eeuwige gejammer: 'De verschrikkelijke Turken, de afschuwlijke Oostenrijkers, de oplichterij van Trianon en als kroon op het werk: de Russen. O, buitensporig noodlot. Wij hebben helemaal geen speciale reden om medelijden met onszelf te hebben. Ons lot was dat van een gemiddeld Europees land.' Maar gegronde historische redenen of niet, het gejammer

14 Michaël Zeeman, 'Na de pijn de verdringing', *de Volkskrant*, 15 oktober (1999).

en de zwaarmoedigheid erkent hij als typisch Hongaarse nationale karakteristieken.¹⁵

Met de Val van de Muur lijkt een geheel nieuwe situatie ontstaan. Er bestaat geen Russische of Duitse dreiging meer en de Turken lijken verder weg dan ooit. Een uitgelezen mogelijkheid dus om het lot in eigen hand te nemen, de banden met het Westen nauwer aan te halen en het trauma van Trianon definitief van zich af te schudden. Kertész voorspelt dat het drie generaties zal duren eer Trianon verwerkt zal zijn. 'De eerste heeft de gebeurtenissen zelf meegemaakt en is bij het wege ervan met handen en voeten gebonden. De volgende generatie roept op hoge toon de vorige ter verantwoording en slaat door naar een andere kant. Pas de generatie van de kleinkinderen kan proberen een evenwicht te vinden.'¹⁶ Dat laatste ziet Kertész nu gebeuren.

Zou Kertész daarbij Yonderboy voor ogen hebben? Behoort hij tot deze 'derde generatie' op wie hij zijn hoop heeft gevestigd? Márai behoorde in ieder geval tot de eerste generatie. Zijn leven weerspiegelt de gehele tragische Hongaarse geschiedenis van de twintigste eeuw; zijn leven en zelfgekozen einde waren zijn antwoord op de vragen die de wereld hem stelde. Maar nogmaals, hoe zit het met Yonderboy? Is zijn muziek de geslaagde mix van Oost en West, van heden en verleden? Slaait hij de gewenste brug? Mogelijk, maar tref je anderzijds ook bij hem niet die allesdoordringende melancholie aan? Zelfs de titel van zijn album – *Shallow and profound* – blijkt afkomstig uit een gedicht van Dezső Kosztolányi (1885-1936). Een man wiens werk grotendeels in het teken stond van de eenzaamheid, de vervreemding en het isolement van de moderne mens. Het bewuste couplet luidt in de Engelse vertaling als volgt:

'Oh, how shallow is the profundity
and how deep the superficiality
and how solid the fluidity
and how sombre the frivolity'

Uit: 'Kornel Esti's song' (1933)¹⁷

Ik vrees daarom dat Kertész iets te voorbarig is met zijn voorspelling. Maar moeten wij niet-Hongaren wel rouwig zijn over deze conclusie? Levert

15 Cees Zoon, 'Een land vol kankerpitten', *de Volkskrant*, 1 april (1995).

16 'Na de pijn de verdringing'.

17 Deze vertaling is terug te vinden op het album van Yonderboy *Shallow and Profound*.

juist dit eeuwige zwaarmoedige geworstel met de eigen identiteit en de zin van het bestaan niet de wonderschone klanken van Yonderboy en weemoedige woorden van Márai op? Laat ons daarom weemoedig zijn en genieten van figuren als Henrik, de hoofdpersoon in *Gloed*, die somber concludeert: 'Denk jij ook dat het leven geen andere zin heeft dan de passie, die op een dag ons hart, onze ziel en ons lichaam doordringt, en dan eeuwig blijft branden, tot de dood?'¹⁸

18 Márai, *Gloed* 154.